

Motherhood in Prison Threats and Opportunities of mothering while incarcerated

Aleksandra Polak-Kruszyk

Ph.D. Candidate, Executive Penal Law Cathedra, Faculty of Law, Administration and Economics, University of Wrocław, Poland.

Email: aleksandra.polak2@uwr.edu.pl

Keywords

Motherhood in Prison, Prison, Sentenced Mother, House of the Mother and Child.

Article History

Received on 25th July 2022
Accepted on 18th September 2022
Published on 27th September 2022

Cite this article

Polak-Kruszyk, A. (2022). Motherhood in Prison Threats and Opportunities of mothering while incarcerated.

Humanities & Social Sciences Reviews, 10(5), 08-13.

<https://doi.org/10.18510/hssr.2022.1052>

Copyright @ Author

Publishing License

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Abstract

Purpose of the study: The purpose of this paper is to present sentenced mothers in conditions of penitentiary isolation, according to the Polish penal law. Women endure imprisonment much worse than men and have more difficulties adjusting to prison's isolation. Especially those who have children - they are concerned about the future and fate of their children. Polish provisions provide that children can stay in jail before turning 3 in the special "House of the Mother and Child" and let women to take constant and direct child care.

Methodology: This paper combines two methods: a comparison of legal documents and legal writers' thoughts and author observation of this phenomenon.

Main findings of the study: Putting children in the House of the Mother and Child in prisons is very controversial. It is hard to say if it is the best option to let the children stay with their mothers in prison. On the one hand it has a positive effect on both the development of the child as well as the social rehabilitation of the mother. The mother also learns to fulfill her parental responsibilities. On the other hand, the opponents of the incarceration of mothers with children claim that a child brought up behind bars will have a permanent memory of this experience.

Application of the study: The presented research relates to various scientific fields, e.g. criminal law, executive penal law and sociology.

Originality/Novelty of the study: This study shows that it is important to reconsider, what matters to the futures of babies and to start a new conversation about situation of mothers in prison. There is still a need to collect and analyse the information by both legal practice and legal theory, because it can lead to new solutions in dealing with this group of convicts.

Macierzyństwo w zakładzie karnym Zagrożenia i szanse z punktu widzenia polityki penitencjarnej

Aleksandra Polak-Kruszyk

Doktorantka w Katedrze Prawa Karnego Wykonawczego, na Wydziale Prawa, Administracji i Ekonomii, Uniwersytet Wrocławski, Polska.

E-mail: aleksandra.polak2@uwr.edu.pl

Słowa kluczowe

Macierzyństwo w zakładzie karnym, dziecko, macierzyństwo, matka, zakład karny

Historia artykułu

Otrzymano 25 lipca 2022

Przyjęta 18 września 2022

Opublikowano 27 września 2022

Cite this article

Polak-Kruszyk, A. (2022). Motherhood in Prison Threats and Opportunities of mothering while incarcerated.

Humanities & Social Sciences Reviews, 10(5), 08-13.

<https://doi.org/10.18510/hssr.2022.1052>

Copyright @Author

Publishing License

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-Share Alike 4.0 International License](https://creativecommons.org/licenses/by-sa/4.0/)

Streszczenie

Cel badawczy: W niniejszym opracowaniu szczególną uwagę poświęcono problematyce macierzyństwa w trakcie wykonywania kary pozbawienia wolności. Kobiety ze względu na odmienną konstrukcję psychiczną i fizyczną inaczej odczuwają izolację penitencjarną. Najsilniej doskwiera im ograniczenie kontaktów z rodziną, w tym zwłaszcza z dziećmi. Przepisy prawa karnego wykonawczego wychodzą naprzeciw skazanym matkom i umożliwiają im sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki w specjalnie do tego przystosowanych Domach dla Matki i Dziecka utworzonych przy wskazanych jednostkach, w których mają możliwość całodobowego przebywania ze swoimi dziećmi do ukończenia przez nie 3. roku życia. Niniejszy artykuł ma na celu próbę wskazania zagrożeń i szans w procesie odbywania kary pozbawienia wolności wraz z dzieckiem na terenie jednostki penitencjarnej.

Metodologia: Główną metodą wykorzystaną w niniejszym opracowaniu jest metoda mieszana, polegająca na porównaniu obowiązujących rozwiązań normatywnych z poglądami przedstawicieli doktryny i literaturą przedmiotu. W celu kompleksowej analizy zjawiska skorzystano także z metody statystycznej, prezentując aktualne dane penitencjarne opublikowane przez Centralny Zarząd Służby Więziennej.

Główne wnioski: Możliwość sprawowania stałej, bezpośredniej opieki nad małym dzieckiem w warunkach zakładu karnego poddawana jest licznym dyskusjom. Z jednej strony chodzi bowiem o fakt przebywania dziecka w środowisku więziennym, które jest trudne wychowawczo i może wywierać negatywny wpływ na kształtującą się psychikę małego dziecka. Z drugiej jednak podnosi się, iż niejednokrotnie warunki bytowe w jakich kobiety żyły przed umieszczeniem w zakładzie karnym, wypadają gorzej w porównaniu z profesjonalną opieką organizowaną przez jednostki penitencjarne. Co więcej, dzięki pomocy personelu medycznego, a także psychologiczno-pedagogicznego kobieta nabywa i utrwala umiejętności związane z wykonywaniem obowiązków macierzyńskich.

Zastosowanie badań: Prezentowane rozważania obejmują dziedzinę naukową prawa karnego. Artykuł dotyczy w szczególności prawa karnego wykonawczego, a także oscyluje wokół zagadnień związanych z resocjalizacją i naukami społecznymi.

Oryginalność badań: Jest to zagadnienie aktualne i ważne. Wspieranie w osadzonych postaw macierzyńskich może przełożyć się na efektywną pracę resocjalizacyjnej lub stać się czynnikiem intensyfikującym ten proces.

Wprowadzenie

Kobiety stanowią szczególną grupę osób pozbawionych wolności, w stosunku do których wykonywanie kary pozbawienia wolności przebiega nieco inaczej. Ze względu na odmienną konstrukcję psychiczną i fizyczną kobieta odmiennie odczuwa izolację penitencjarną i jak wynika z licznie przeprowadzonych badań, silniej przeżywa rozłąkę z rodziną. W związku z powyższym przepisy prawa karnego wykonawczego uwzględniają wskazaną odrębność biologiczną i wprowadzają pewne modyfikacje w warunkach wykonywania kary dla tej kategorii skazanych.

Sytuację kobiet pozbawionych wolności reguluje art. 87 k.k.w. znajdujący się w rozdziale X Kodeksu karnego wykonawczego (KKW, 1997). Z paragrafu 1 omawianego przepisu wynika, że *kobiety odbywają karę odrębnie od mężczyzn*. Przepis ten formułuje zatem podstawową zasadę izolacji penitencjarnej kobiet. Ustawodawca nie wymaga jednak tworzenia odrębnych zakładów karnych dla kobiet. Mogą one przebywać w obrębie tej samej jednostki, wystarczy odseparowanie ich od mężczyzn, poprzez umieszczenie ich na odrębnym oddziale. Płeć stanowi bowiem pewne kryterium klasyfikacji. W konsekwencji Wskazuje na to również §10 regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności, który stanowi, iż *skazanych rozmieszcza się w celach mieszkalnych, uwzględniając w szczególności płeć* (Rozporządzenie, 2016).

Macierzyństwo osadzonych kobiet

Przepisy penitencjarne odwołują się do wiodącej roli w życiu kobiety - roli matki. Szereg regulacji uwzględnia w tym względzie dobro dziecka i umożliwia kobietom sprawowanie pieczy nad potomstwem w warunkach izolacji. Skazane, ciężarne, karmiące, a wreszcie opiekujące się małymi dziećmi, wymagają bowiem specjalnej ochrony ze strony przepisów prawa karnego wykonawczego ([Niedworak, 1988, s. 9-11](#)). Ustawodawca przewidział więc stosowanie różnego rodzaju ulg, a także złagodzeń w warunkach bytowych wykonywania kary, w stosunku do tych kategorii skazanych.

Zgodnie z art. 87§ 3 k.k.w. kobiecie ciężarnej lub karmiącej zapewnia się opiekę specjalistyczną. Opieka zdrowotna w stosunku do takiej skazanej obejmuje badania diagnostyczne i profilaktyczne ([Postulski, 2015, s. 162-163](#)). Kobieta już momencie osadzenia w obejmuje się stałą opieką ginekologiczno-położniczą, przeprowadza się z nią wywiad i konsultacje psychologiczne. Ciężarnym kobietom zapewnia się kursy edukacji rodzicielskiej, a także w miarę możliwości odpowiednio zbilansowaną dietę.

Art. 87 § 4 k.k.w. umożliwia skazanym matkom sprawowanie stałej i bezpośredniej opieki, a co za tym idzie wychowywanie dzieci w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności w specjalnie utworzonych Domach dla Matki i Dziecka utworzonych przy wskazanych jednostkach. W domach tych kobiety mają możliwość całodobowego przebywania ze swoimi dziećmi od momentu urodzenia do ukończenia przez nie 3 lat. Matki mają możliwość nieprzerwanego i osobistego sprawowania pieczy nad dzieckiem, wykonywania czynności higieniczno-pielęgnacyjnych i wypełniania innych obowiązków związanych z macierzyństwem.

Więzienne macierzyństwo, doświadczane w warunkach izolacji i nadzoru jest zagadnieniem trudnym i budzi liczne kontrowersje. Psychologowie podkreślają, że zakład karny może negatywnie oddziaływać na małe dzieci, pozostawiając piętno w ich psychice. Z drugiej zaś strony środowiska wolnościowe z których pochodzą matki, są niejednokrotnie patologiczne. W porównaniu z życiem na jakie te dzieci miałyby w warunkach wolnościowych, standardy, które zapewniają więzienia wydają się być dla dzieci lepsze ([Kantor, 2009, s. 14-16](#)).

Przywięzienne Domy dla Matki i Dziecka

Przywięzienne domy zostały zorganizowane przy wskazanych jednostkach i stanowią odrębne obiekty, oddzielone od oddziałów przeznaczonych dla pozostałych skazanych. W domach tych mogą przebywać kobiety z dziećmi do ukończenia przez nie 3. roku życia, chyba że względy wychowawcze lub zdrowotne, potwierdzone opinią lekarza albo psychologa, przemawiają za oddzieleniem dziecka od matki albo za przedłużeniem lub skróceniem tego okresu ([KKW, 1997, art. 87§4 k.k.w.](#)), ([Rozporządzenie, 2003, § 7](#)).

Zgodnie z art. 87§ 5 k.k.w. procedurę przyjęcia do takiego domu określa specjalne Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości ([Ibidem](#)). Kobieta musi również uzyskać zgodę ojca, jeżeli przysługuje mu władza rodzicielska w tym zakresie. W przypadku braku porozumienia pomiędzy rodzicami, sprawę rozstrzyga sąd opiekuńczy ([KRO, 1964, art. 97§2](#)), który również jest właściwy w zakresie udzielenia zgody na przyjęcie do takiego domu.

Organizacja przywięziennych Domów dla Matki i Dziecka

Z założenia przywięzienne domy mają stwarzać warunki zbliżone do środowiska domowego. Osadzonym matkom zapewnia się odpowiednio przystosowane pomieszczenia: sypialnie z łóżeczkami, pokoje służące do pielęgnowania dzieci, czy też przygotowywania dla nich posiłku. Wymogi te określa §10 Rozporządzeniaokreślającego tryb przyjęcia, a §12 dodatkowo obliguje do powołania specjalnego zespołu o charakterze opiekuńczo-wychowawczym, który ma na celu prawidłowe zorganizowanie kobietom warunków. Taki zespół we współpracy z personelem medycznym obowiązany jest do nadzorowania prawidłowego rozwoju dzieci ([Rozporządzenie, 2003, §12.2](#)). Chodzi tutaj przede wszystkim o udzielanie niezbędnej pomocy kobietom, które często dopiero przystosowują się do nowej roli matki.

Personel Domu dla Matki i Dziecka składa się z: lekarza pediatry, psychologa, pielęgniarki, dietetyka i wychowawcy ([Ibidem, §9.2](#)) Natomiast w skład zespołu wychowawczo-opiekuńczego wchodzi: kierownik domu, pełniący funkcję kierownika zespołu, lekarz pediatra, psycholog, pielęgniarka, wychowawca ([Ibidem, §9.1](#)). Do zadań zespołu należy w szczególności:

- ☞ programowanie zajęć dydaktycznych, edukacyjnych, wychowawczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych wobec matek;
- ☞ prowadzenie, przy udziale matek, działalności opiekuńczej zapewniającej dzieciom prawidłowy rozwój psychofizyczny;
- ☞ dokonywanie kwartalnych ocen postaw macierzyńskich matek;
- ☞ rozpoznawanie i przygotowywanie warunków właściwej adaptacji społecznej matek i dzieci poprzez utrzymywanie kontaktów z ich rodzinami, organami pomocy społecznej i publicznymi placówkami opiekuńczo-wychowawczymi ([Ibidem, §12.2](#)).

Funkcjonariusze mający bezpośredni kontakt z dziećmi w czasie pełnienia służby nie mogą używać umundurowania służbowego ([Ibidem, §11](#)). Dzieciom przysługuje wyżywienie według odpowiedniej normy, a posiłki sporządza się w

domu pod kontrolą dietetyka, zgodnie ze wskazaniami lekarza pediatry, który ustala ilość posiłków i dobór produktów żywnościowych ([Ibidem, §14.1, 2 i 3](#)).

Warto odnotować, iż w stosunku do kobiet ciężarnych, karmiących lub sprawujących opiekę nad dziećmi w Domach dla Matki i Dziecka nie stosuje się kar dyscyplinarnych, polegających na umieszczeniu w celi izolacyjnej, pozbawieniu możliwości otrzymania paczek żywnościowych, pozbawieniu lub ograniczeniu możliwości dokonywania zakupów artykułów żywnościowych ([KKW, art.143§2](#)). Kobiety te korzystają również z prawa do dłuższego spaceru ([Ibidem, art. 112§1](#)). Świeże powietrze sprzyja bowiem dobremu samopoczuciu kobiety i dziecka, zarówno w okresie ciąży, jak i po jej rozwiązaniu.

Przywięzione Domy dla Matki i Dziecka w Polsce

Domy dla Matki i Dziecka zostały zorganizowane przy dwóch zakładach karnych w Polsce:

☞ w Zakładzie Karnym Grudziądzu,

☞ a także w Zakładzie Karnym Nr 1 Krzywańcu.

W jednostce w Grudziądzu istnieje jedyny oddział ginekologiczno-położniczy, w którym przychodzą na świat dzieci skazanych kobiet. W ramach tej jednostki funkcjonuje nadto żłobek dla niemowląt. Natomiast w Krzywańcu na takich samych zasadach funkcjonuje program przedszkolny dla starszych dzieci. Co do zasady w Grudziądzu przebywają matki z dziećmi do 10 miesiąca życia, natomiast kobiety z dziećmi do lat trzech kierowane są do Krzywańca.

Skazanim kobietom nie tylko umożliwia się podtrzymywanie kontaktów z rodziną, ale wręcz stwarza się warunki ku temu. W ramach Domu dla Matki i Dziecka organizowane są różnego rodzaju spotkania rodzinne, w tym spotkania okolicznościowe takie jak urodziny czy Wigilia. Dopuszczona została także możliwość ochrzczenia dziecka na terenie takiej jednostki ([sw.gov.pl/aktualnosc/Wigilia-w-Domu-dla-Matki-i-Dziecka](#)).

Z aktualnych informacji statystycznych publikowanych przez Centralny Zarząd Służby Więziennej wynika, że:

☞ Dom dla Matki i Dziecka w Grudziądzu utworzył 38 miejsc. Faktycznie przebywa tam obecnie 30 kobiet ([sw.gov.pl/strona/statystyka-komunikat](#)). Pojemność całego zakładu wraz z Oddziałem Zewnętrznym wynosi 1674 miejsc, a przebywa tam 1215 skazanych kobiet ([sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu](#)).

☞ Dom Matki i Dziecka w Krzywańcu dysponuje 32 miejscami zakwaterowania, przy czym aktualnie karę pozbawienia wolności odbywa tam 29 osadzonych ([sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu](#)). Miejsc dla wszystkich skazanych na terenie całej jednostki jest 834 i przebywa tam aktualnie 788 kobiet ([sw.gov.pl/strona/statystyka-komunikat](#)).

Sytuacja dzieci po opuszczeniu domu

Jeżeli dziecko opuszcza Dom dla Matki i Dziecka przed zwolnieniem matki z zakładu karnego, wówczas jednostka pomaga matce starać się o oddanie dziecka pod opiekę rodziny lub o umieszczenie w placówce opiekuńczo wychowawczej położonej możliwie blisko więzienia, w którym przebywa matka ([Rozporządzenie, 2003, §8](#)).

Co do zasady, dokłada się również starań by dzieci, nawet po opuszczeniu takiego domu, miały możliwie częste kontakty z matkami odbywającymi karę pozbawienia wolności. Więz z dziećmi ułatwia bowiem kobietom powrót do społeczeństwa i stanowi dla nich czynnik motywacyjny do zmiany postępowania ([Ciosek, 2003, s. 214-216](#)).

Należy pamiętać, że uregulowania te nie mają na celu jedynie korzystania przez skazane z praw rodzicielskich. Decyzja o pozostawieniu dziecka z matką w warunkach izolacji zapada jedynie, gdy leży to w jego najlepszym interesie, a niekoniecznie w najlepszym interesie kobiety. Przebywanie z matką w zakładzie karnym nie wyklucza też bowiem negatywnych zjawisk o których należy pamiętać. Niektóre kobiety już w warunkach sprzed odbywania kary zostały pozbawione praw rodzicielskich względem starszych dzieci lub prawa te im ograniczono. W takich wypadkach należy ten fakt uwzględnić przy rozstrzygnięciu o możliwości pozostawiania z matką nienarodzonego jeszcze dziecka.

Dzieci kobiet skazanych za dzieciobójstwo, obligatoryjnie opuszczają więzienie zaraz po urodzeniu. Nie można też zapominać o sprawczyńach przestępstw polegających na znęcaniu się nad własnymi dziećmi ([Piotrów, 2009, s. 196-198](#)). Istotny pozostaje również już wcześniej wspomniany ewentualny wpływ więziennego środowiska na rozwój i psychikę małego dziecka. Często zdarza się tak, że same kobiety nie chcą, by dziecko przebywało z nimi w więzieniu ([Piasecka, 2007, s. 106-110](#)).

Więzienne macierzyństwo- zagrożenia i szanse

Możliwość sprawowania opieki nad dzieckiem w warunkach zakładu karnego jest rozwiązaniem kontrowersyjnym i poddawany licznym dyskusjom. Z jednej strony chodzi o fakt przebywania dziecka w środowisku więziennym, które jest trudne wychowawczo i może wywierać negatywny wpływ na kształtującą się psychikę małego dziecka. Przeciwnicy tego rozwiązania podnoszą bowiem, że pobyt w więzieniu może pozostawić trwałe „ślady” w pamięci dzieci ([Matysiak-Błaszczak, Włodarczyk, 2004, s. 10-11](#)).

Z drugiej zaś strony podnosi się, iż niejednokrotnie warunki bytowe w jakich egzystowały kobiety przed umieszczeniem w zakładzie wypadają gorzej w porównaniu z opieką organizowaną przez jednostki penitencjarne i najczęściej nie

pozwołyłyby na zaspokajanie podstawowych potrzeb dziecka. Dodatkowo wskazuje się, iż dzięki pomocy personelu medycznego, a także psychologiczno-pedagogicznego kobieta nabywa i utrzuca umiejętności związane z wykonywaniem obowiązków macierzyńskich. Nieocenioną wartością dla rozwoju małego dziecka jest również możliwość ciągłego pozostawania w kontakcie z matką i jak pokazują badania, w opiniach samych skazanych matek obserwuje się radość w realizowaniu macierzyńskich obowiązków ([Gniadek, 2007, s. 148](#)).

Wyniki badań przeprowadzonych wśród dzieci wychowywanych w pierwszych latach życia w przywieszonym Domu dla Matki i Dziecka w Krzywańcu przez E. Milewską dowodzą, że ogólny poziom rozwoju psychomotorycznego takich dzieci nie odbiega w zasadzie od przeciętnego poziomu rówieśników ([Milewska](#)). Co więcej, poziom ich rozwoju w wielu wypadkach przewyższał poziom rozwoju dzieci z domów dziecka.

U dzieci z przywieszonych domów zaobserwowano jednak zespół zaburzeń zachowania, których mógł być wynikiem negatywnego wpływu atmosfery więziennej (np. konfliktów matek z personelem więziennym lub innymi osadzonymi) ([Ibidem](#)).

Pamiętajmy też, że nawet najlepsze warunki zorganizowane przez zakład karny nie są w stanie zagwarantować, że pomiędzy matką, a dzieckiem uda się wykształcić i utrulić prawidłową więź emocjonalną. Matka, pochodzi ze środowiska głęboko patologicznego, pomimo pomocy specjalistów nadal może być obciążona negatywnymi wzorcami. Co więcej, kobieta opiekując się dzieckiem podczas pobytu w więzieniu w dalszym ciągu pozostaje osobą skazaną. Istnieje więc ryzyko, że będzie postrzegała dziecko przez pryzmat izolacji więziennej ([Lewandowski, 1995, s. 61-71](#)). Pośród minusów takiego rozwiązania wskazuje się nadto, że dziecko odcięte od świata zewnętrznego, nie ma możliwości nawiązania relacji z pozostałymi członkami rodziny ([Gniadek, 2007, s. 148](#)).

Kobiety mogą również uciekać się do instrumentalnego wykorzystywania przywilejów związanych macierzyństwem dla osiągnięcia własnych celów. Odnotowywane były bowiem przypadki przebywania w przywieszonym domu w celu dokonywania nielegalnych transakcji ([Matysiak-Błaszczak, Włodarczyk, 2004, s. 9](#)). Co więcej, w wielu wypadkach bez pomocy i nadzoru ze strony specjalistycznego zespołu, matki w ogóle nie podejmowałyby się realizowania obowiązków rodzicielskich względem swoich dzieci.

Podsumowanie

Podsumowując, w dalszym ciągu potrzeba aktywności zarówno teoretyków jak i praktyków w poszukiwaniu nowych form i sposobów oddziaływania na skazane matki. Nie ulega wątpliwości, że rozłąka z dziećmi podczas odbywania kary doskwiera kobietom w szczególny sposób. Natomiast krzewienie w osadzonych prawidłowych postaw macierzyńskich daje podłoże do efektywnej pracy resocjalizacyjnej i może intensyfikować ten proces ([Matysiak-Błaszczak, Włodarczyk, 2004, s. 14-15](#).) Powyższe, może również prowadzić do zmiany postawy i życia skazanych po opuszczeniu murów więzienia. Dziecko i potrzeba otoczenia go przez matkę opieką zwiększa bowiem prawdopodobieństwo przestrzegania przez kobietę porządku prawnego na wolności.

W 2017 roku prowadziłam badania w Zakładzie karnym w Lublińcu, wśród 70 kobiet przebywających w tej jednostce ([Polak, 2019, s. 223-224](#)). W udzielonych odpowiedziach, aż 90% skazanych przyznało, że chce zmienić swoje życie po opuszczeniu więzienia. Ankietowane na pierwszym miejscu wskazywały na chęć podjęcia zarobkowej pracy, motywowaną powrotem do bliskich i potrzebą ustabilizowania sytuacji rodzinnej. W większości (79%) były to skazane matki, które przejmowały się losem dzieci i wnuków pozostających na wolności. Rozłąka z dziećmi była przez nie najczęściej wskazywana wśród dolegliwości związanych uwięzieniem ([Ibidem, s. 225-228](#)).

Bibliografia

1. Ciosek M. (2003), *Psychologia sądowa i penitencjarna*, Warszawa.
2. Gniadek N. (2007), *Matka i dziecko w zakładzie karnym (doniesienie z badań)*, Studia Gdańskie, Tom XXVIII.
3. Informacja o zaludnieniu aresztów śledczych i zakładów karnych, <https://www.sw.gov.pl/strona/statystyka--komunikat> [dostęp: 24.07.2022 r.].
4. Kantor A. (2009), *Matka i dziecko w izolacji więziennej*, Forum Penitencjarne nr 8 (135).
5. Lewandowski G. (1995), *Macierzyństwo w zakładzie karnym*, „UniversitasGedanensis”, nr 13.
6. Matysiak-Błaszczak A., Włodarczyk E., (2004), *Macierzyństwo za kratami*, „Pedagogika społeczna”, nr 2-4.
7. Niedworak J. (1988), *Matki więźniarki i ich dzieci w zakładach penitencjarnych. Zagadnienia podstawowe*, Wrocław.
8. Opracowanie wyników badań E. Milewskiej, *Psychologiczna analiza rozwoju dzieci wychowywanych w Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu*, wykonanych w Zakładzie IX Instytutu Problematyki Przeszłości w Warszawie.
9. Piasecka A. (2007), *Kobieta w warunkach izolacji więziennej. Sprawozdanie z przeprowadzonych badań* [w:] *Wybrane zagadnienia kryminologii*, Pływaczewski W. (red.), Olsztyn.
10. Piotrów E. (2009), *Postawy rodzicielskie skazanych matek oraz ich uwarunkowania* [w:] *Resocjalizacja. Zagadnienia prawne, społeczne i metodyczne*, Jaworska A. (red.), Kraków.
11. Polak A. (2019), *Kobieta w zakładzie karnym: rozważania w świetle badań własnych* [w:] *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa*, Nawój- Śleszyńska A., Leszczyńska A. (red.), Łódź.
12. Postulski K. (2015), *Stan zdrowia skazanego w aspekcie zdolności do odbywania kary pozbawienia wolności*, Warszawa.

13. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 17 września 2003 r. w sprawie trybu przyjmowania dzieci matek pozbawionych wolności do domów dla matki i dziecka przy wskazanych zakładach karnych oraz szczegółowych zasad organizowania i działania tych placówek (Dz. U. Nr 175, poz. 1709).
14. Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności z dnia 21.12.2016 r. (Dz. U. z 2016 r. poz. 2231 z późn. zm.).
15. Sitnik K. (2012), *Uwagi dotyczące wykonywania kary pozbawienia wolności w przywieszonych Domach dla Matki i Dziecka* [w:] *Nowa Kodyfikacja Prawa Karnego*, Kalisz T. (red.), t. XXVIII, Wrocław.
16. Ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. - Kodeks rodzinny i opiekuńczy (Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59)
17. Ustawa z dnia 6 czerwca 1997r. - Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. 1997 Nr 90, poz. 557 z późn. zm.).
18. Wigilia w Domu dla Matki i Dziecka, <https://www.sw.gov.pl/aktualnosc/Wigilia-w-Domu-dla-Matki-i-Dziecka> [dostęp: 24.07.2022 r.].
19. Zakład karny nr 1 w Grudziądzu, Opis jednostki, <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-nr-1-w-grudziadzu> [dostęp: 24.07.2022].
20. Zakład karny w Krzywańcu, Opis jednostki, <https://www.sw.gov.pl/strona/opis-zaklad-karny-w-krzywancu> [dostęp: 24.07.2022 r.].